

Розділ 1

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Chapter 1

HISTORY OF UKRAINE

УДК 908 (477)

DOI: 10.31376/2411-5177-2024-8-8-17

ІСТОРІЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ – ВЕРШИНА КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ДОСВІД ТА УРОКИ ПОПЕРЕДНИКІВ

Прокопчук Віктор

доктор історичних наук, професор кафедри історії, правознавства та методики
навчання Глухівського національного педагогічного університету

імені Олександра Довженка

м. Глухів, Україна

e-mail: viktam@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4624-381X>

***Анотація.** У статті аналізується досвід попередників – творців історії населених пунктів з проєкцією на діяльність сучасних дослідників з підготовки, написання і видання історії міст і сіл України. У 1990 році голова Головної редколегії 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» у своїй доповіді на установчому з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців визначив серед пріоритетних завдань підготовку нової історіографічної редакції історії населених пунктів України. Адже з часу публікації останнього тому «Історії міст і сіл Української РСР» минуло вже пів століття. Однією з причин є високий рівень ідеологічної заангажованості попередніх проєктів, що призводило до спотворення фактів, замовчування важливих історичних подій та постатей. Це, у свою чергу, спричинило значні прогалини в фактологічному матеріалі та очевидну фальсифікацію історії. **Мета:** проаналізувати досвід попередників у дослідженні історії міст і сіл, щоб винести з нього цінні уроки, які стануть у пригоді сучасним дослідникам. **Методи:** порівняльно-історичний метод, системний аналіз, хронологічний підхід та метод історичної реконструкції. **Наукова новизна.** У статті вперше вивчається досвід та уроки написання «Історії міст і сіл УРСР». **Результати дослідження.** Видання історії міст і сіл Української РСР стало можливим лише за умов поступового послаблення культу особи Й. Сталіна, подолання спротиву його прихильників, завершення повоєнної відбудови країни, зміцнення економіки та покращення рівня життя населення. Особливі труднощі виникали під час формування джерельної бази, оскільки у головних бібліотеках столиці та обласних центрів, а також в архівах і музеях діяли сховища із забороненою літературою, документами й матеріалами. Крім того, не було чіткої концепції видання, алгоритму роботи та взаємодії редакційних підрозділів із бібліотеками, архівами та музеями. Додаткові труднощі створювали адміністративно-територіальні зміни, характерні для хрущовської доби. **Висновки.** Встановлено, що сьогодні Україна має напрацювання двох попередніх поколінь істориків-краєзнавців, які стали зразком співпраці й взаємодії всіх зацікавлених сторін. Завдяки цьому відкрився доступ не лише до колись заборонених книг, документів і матеріалів вітчизняних бібліотек, архівів і музеїв, а й до джерел української діаспори на Заході. Досягнення сучасних науковців та краєзнавців доби*

незалежності включають ґрунтовні дослідження – дисертації, монографії, історико-краєзнавчі нариси, статті в наукових журналах і збірниках наукових праць. Ці можливості й ресурси можуть зіграти важливу роль при виданні нової історії українських населених пунктів.

Ключові слова: Поділля, Хмельниччина, край, опис церков і парафій, історія міст і сіл, краєзнавці, досвід, уроки.

Постановка проблеми. Історія населеного пункту є вершиною комплексного дослідження його минулого. Це розуміли і до цього вивершення прагнули церковні історики XIX ст., автори описів церков і парафій Подільської, Волинської та інших єпархій, а також краєзнавці 60-70 рр. XX ст. – творці історії міст і сіл Української РСР. У нових історичних умовах досліджують, пишуть і друкують нариси історії населених пунктів й сучасні літописці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід та уроки написання історії міст і сіл України вивчається автором статті вперше. Узагальнення щодо написання праці «Історія міст і сіл УРСР» описано в деякій мірі у публікаціях Тронька П., краєзнавчі розвідки по окремим населеним пунктам зроблено такими авторами як: Байдич О., Білий О., Білий П., Винокур І., Горішній П., Гжимайло Ю., Маярчак С., Прокопчук В., Камінська А., Соха В., Стасюк І. та інші.

Мета цієї статті – оглянути досвід попередників у царині вивчення історії міст і сіл, винести з нього уроки, які можуть бути корисними для сучасних дослідників.

Виклад основного матеріалу. Понад 30 років тому голова Головної редколегії 26-ти томної історії міст і сіл Української РСР, який 27 березня 1990 року в доповіді на установчому з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців у числі невідкладних завдань, як один з важливих напрямів прикладання краєзнавчих зусиль, назвав видання історії населених пунктів України в новій історіографічній редакції. Адже з часу виходу останнього тому «Історії міст і сіл Української РСР» минуло пів століття, відбулося чимало вікопомних подій: краху зазнала спроба побудувати комуністичне суспільство, розпалася велика радянська імперія, Україна стала незалежною, кардинально змінився економічний і соціально-політичний устрій суспільного життя. Все це вимагає переосмислення і доповнення історичного полотна. Однією з причин є і високий рівень заідеологізованості попередніх проєктів історії населених пунктів, спотворення фактів, замовчування важливих історичних подій, особистостей, а отже – наявність значних фактологічних лакун, очевидна фальсифікація історії.

Скажімо, церковні історики XIX – початку XX ст., з 1865 року члени Подільського єпархіального історико – статистичного комітету (з 1903-го – Подільського церковного історико – археологічного товариства), в основу методології своїх досліджень і публікацій поклали уваровську формулу про «царя, православ'я і вітчизну», що зобов'язувало в тогочасній науковій, літературній і мистецькій творчості не виходити за межі цих ідеологічних лекал. Своїм вістрям в інкорпорованій Правобережній Україні дослідження церковних істориків були спрямовані проти польського елемента, який за майже 360 років перебування краю в складі Речі Посполитої переважав як в економічній, так і

політичній і духовній сферах. Тому російська адміністративна і духовна влада ставила мету - на основі історичних досліджень довести «*браттям – полякам*», що Поділля – давня руська земля, а їх наміри – «...*нездійсненна мрія розпашилої уяви*», такі собі «*дитячі витівки поляків-католиків, що тішать себе надією бути повними панамі в нашій чисто руській стороні*». Російська адміністрація поступово витискувала поляків з економічного та політичного життя. Однак духовний світ людей, їх світогляд ніякими заборонами змінити не можливо. Цю роль, як завжди, могло виконати звернення до освіти та минулого краю - його історії, традицій, звичаїв, обрядів, до витоків православ'я. А втілювати задумане в життя мало духовенство – освічена і найбільш підготовлена до цього верства населення, викладачі Подільської духовної семінарії і духовних училищ. Роботу з опису церков і парафій ще в середині 1850-х розпочав викладач і завідувач фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії Павло Гліщинський, активізувалася вона із заснуванням 1862 року «Подольских епархиальных ведомостей» і 1865 року – Подільського епархиального історико-статистичного комітету. Упродовж 65 років тогочасні дослідники опублікували в «Подольских епархиальных ведомостях», а з 1906 року – у газеті «Подолия» та журналі «Православная Подолия», у «Трудах Подольского епархиального историко-статистического комитета» (з 1903 року – «Трудах Подольского церковного историко-археологического общества») й інших наукових і періодичних виданнях сотні нарисів історії церков і парафій, а отже населених пунктів, зокрема в сьомому випуску Трудів – опис церков і парафій Кам'янецького повіту [24], а 1901-го, через 35 років від початку роботи, окремим дев'ятим томом побачив світ 1401 опис церков і парафій усієї Подільської єпархії [25].

Видання «Історії міст і сіл Української РСР» стало можливим лише в умовах поступового потискання культу особи Й. Сталіна й опору його прихильників, а також завершення повоєнної відбудови країни, зміцнення економіки, поліпшення добробуту народу. Академік П.Т. Тронько згадував: «*До мене, тоді заступника голови Ради Міністрів УРСР з питань освіти, науки і культури, зверталися з різних трибун та в особистих розмовах і вчені, і краєзнавці, передовсім архівісти, музейники, нагадували, що і я історик, кандидат історичних наук, просили зрушити з місця справу написання історії міст і сіл*».

Розуміючи, що без партійних органів справу не підняти, він вирішив повідомити думку громадськості секретарю ЦК КПУ з ідеологічних питань А. Д. Скабі, який, схоже, був готовий до такої розмови. «*Справа масштабна і складна з ідеологічної точки зору. Може влетіти нам, Петре Тимофійовичу*», – міркував вголос Андрій Данилович.

29 травня 1962 року президія ЦК КПУ прийняла постанову «Про видання історії міст і сіл Української РСР», затвердила склад Головної редколегії на чолі з П.Т. Троньком, намітила роботу завершити до 50-річчя жовтня. У постанові вказувалось «*1. Погодитись з пропозицією Архівного управління при Раді Міністрів УРСР, Інституту історії партії при ЦК УП України-філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та інститутів історії, економіки і мовознавства АН УРСР про підготовку і видання до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції на громадських началах праці «Історія міст*

і сіл Української РСР». 2. Для керівництва підготовкою цього видання створити Головну редакційну колегію в такому складі: Тронько П.Т., голова, Пількевич С.Д., заст. голови, Касименко О.К., заст. голови, Цілуйко К.К., Бутич І.Л., Головач І.К., Захарук Ю.М., Ковалевський Б.П., Кочубей А.Д., Нестеренко О.О., Нижник В.Є., Слабеев І.С., Юрченко О.Т.» [13]. На місцях були створені редколегії обласних томів, у районах і містах – комісії, у селищах і селах – робочі групи. І хоч у справі було задіяно 100 тис. осіб, все ж справитись із завданням до ювілею не вдалося – світ побачив лише один еталонний том по Харківській області.

Особливо складно було з формуванням джерельної бази, адже на той час у головних бібліотеках столиці та обласних центрів, в архівах і музеях діяли так звані «спецхрані» із забороненою для використання літературою, документами та матеріалами. Не було й концепції видання, алгоритму праці і взаємодії усіх редакційних та інших (бібліотеки, архіви, музеї) підрозділів. Ускладнювали роботу адміністративно – територіальні перетрубації хрущовської доби. Десь на середині кампанії другий секретар ЦК КПРС М. А. Суслов, виступаючи перед слухачами Вищої партійної школи при ЦК КПРС, як атлет, підняв над головою донецький том і кинув: *«Смотрите куда украинцы тратят прекрасную бумагу! Им больше нечего делать...»*. Хвилі від кинутого радіально розійшлись по всьому Союзу, ставлення до праці редколегій з боку партійних органів різко змінилося. *«Вирішив зайти прямо до першого секретаря ЦК КПУ П.Ю. Шелеста, – згадував П.Т. Тронько. – Розмова була недовгою, але продуктивною. Вислухавши мої міркування, Петро Юхимович спаленів, вдарив кулаком по столу: «Чого вони носа сунуть? Не звертай уваги, Петре Тимофійовичу, доведь справу до кінця!»*. Через деякий час ідеологічний барометр республіки заспокоївся, стрілка пішла на погоду.

Хмельницький том історії міст і сіл побачив світ 1971 року [8], майже через 10 років від початку кампанії, і це при тому, що в його підготовці були задіяні 5 тис. осіб, вінницький – 1972-го, житомирський – 1973-го, 1974 року – останній кримський том. Підготовка і видання 26-томника тривала 12 років, до нього ввійшов 1341 нарис, 8319 коротких довідок про села-центри сілрад, 9116 ілюстрацій, зокрема до Хмельницького тому – 50 нарисів, 459 довідок, 310 ілюстрацій, а це – 706 сторінок – 76,86 друкованих аркушів [16, с. 285].

Висновки. Отже на сьогодні маємо доробок двох попередніх поколінь істориків-краєзнавців – зразок праці і взаємодії усіх зацікавлених сторін, доступ не тільки до раніш заборонених книг, документів і матеріалів вітчизняних бібліотек, архівів та музеїв, а й західної української діаспори, серйозні напрацювання (дисертації, монографії, історико-краєзнавчі нариси, статті в наукових журналах і збірниках наукових праць та ін.) науковців та краєзнавців доби незалежності, чого не мали наші попередники. Є і розуміння важливості звернення до історичного минулого і в державної влади, свідченням чого є кілька нормативних актів, в яких брався курс на перевидання історії міст і сіл України. Ще 19 жовтня 2000 року розпорядженням Президента України «Про забезпечення комплексного розвитку малих міст України» Кабінету Міністрів України було доручено *«забезпечити підготовку за участі Національної академії наук України дослідження і видання енциклопедичного багатотомного збірника*

«Історії міст і сіл» у новій редакції». Варто згадати й указ Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» від 23 січня 2001 року. А ще – 10 червня 2002 року затверджену постановою Кабінету Міністрів України «Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 року», в якій пріоритетним завданням визначалося *«перевидання багатотомної енциклопедії»*. А головне, маємо цінний досвід – уроки, які залишили нам попередники, у тому числі й ближчі в часі творці «Книг пам'яті України», «Книг скорботи України» та багатотомника «Реабілітовані історією». З урахуванням цього можна здійснити перевидання історії міст і сіл на нових методологічних засадах у більш стислі терміни, що практично вже робиться силами окремих авторів [1; 2; 3; 4; 5; 7; 10; 11; 12; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 22; 26].

Аналізуючи досвід попередників і виносячи з нього уроки, я на перше місце поставив би формування джерельної бази – основи науковості будь-якого дослідження. І церковні історики, і творці «Історії міст і сіл Української РСР» збору фактологічного матеріалу надали першочергового значення. Отримавши перші описи церков і парафій, зроблені парафіяльними священниками, члени Подільського єпархіального історико-статистичного комітету не могли не замітити їх фактологічної бідності. Тому надалі, майже два десятиліття, присвятили пошуку документів-актів, грамот, дарчих, угод, книг візитацій тощо, їх вивченню і публікації. Про джерельну цінність їх праці можна судити навіть з того, що в радянській Україні, готуючи обласні томи, дослідники звернулись до видань церковних істориків і послуговувалися фактами, закладеними в них.

Велику роботу з пошуку літератури про Хмельниччину у 1960-і роки провели працівники Хмельницької державної обласної бібліотеки ім. М.О. Островського, здійснили 14 виїздів у бібліотеки Києва, Москви, Ленінграда, сусідніх областей, зібрали 1400 томів літератури про область, створили систематичну та географічну картотеки на 13 тис. карток, видали двотомний покажчик «Історія міст і сіл Хмельницької області». Цим багатством скористалися 209 авторів, отримавши 26080 примірників книг, у т.ч. – і через МБА [6]. Аналогічну роботу провели архівісти, музейники. І попри усі недоліки, спричинені політизацією та заідеологізованістю праці, фактологічна сторона 26-томника була високо оцінена тогочасниками і не втратила вартості дотепер. 5 лютого 1974 року на засіданні бюро відділення історії АН СРСР, не зважаючи на оцінку видання, висловлену другим секретарем ЦК КПРС М.А. Сусловим, академік Б.О. Рибakov зазначив: *«Я думаю, головна цінність цього видання полягає в тому, що воно стане важливим джерелом для найрізноманітніших пошуків»* [23, с. 116].

На жаль, і сьогодні деякі видання з історії населених пунктів грішать описовістю і, навіть, поверховістю розкриття раніш замовчуваних подій. Думаю, у найближчий час треба підготувати програму збору документів і матеріалів, як це робилось у попередні часи, зазначивши в ній важливі праці істориків минулого і сьогодення, а також питання, на які під час формування джерельної бази треба звернути увагу в першу чергу, й опублікувати. Так мені бачиться урок перший.

Урок другий: не можна піддаватися політичним впливам, необхідно неухильно дотримуватись принципів історизму, об'єктивності, науковості, аби не

допустити нових фальсифікацій. Свого часу разом із студентами III курсу історичного факультету тоді ще Кам'янець-Подільського державного університету нами було проведено анкетування активних учасників творення хмельницького тому «Історії міст і сіл Української РСР». На питання, чи висувались до текстів ідеологічні вимоги, якісь обмеження, отримали цікаві відповіді. М. І. Мехеда, голова обласної редколегії тому: *«Ніяких вимог не було, все вирішувала обласна редколегія»*. І. В. Гарнага, заст. директора облархіву: *«Був контроль з боку облредколегії, а найбільше-з боку Академії наук УРСР, аби не було чого антирадянського. Кожен мусив діяти за системою ідеологічних вимог»*. А. П. Гаврищук, доцент Кам'янець-Подільського державного педінституту: *«Вимоги були. Про це не говорилося. Було само собою зрозуміло, про що не можна було тоді писати»*. З урахуванням цього маємо багато чого переосмислити, доповнити на засадах історичної правди: події середини XVII ст., Української революції 1917-1921 рр., трагічних 1930-х, боротьби патріотичних сил за незалежність у 1940-1950 рр., об'єктивно відобразити й радянську добу, успіхи, труднощі і перипетії доби незалежності тощо.

По-третє: треба перевернути структурну піраміду тексту попереднього видання, в якому 50-літня історія радянського періоду займала щонайменше дві третини площ, приділивши більше уваги історії дорадянського і пострадянського періоду. Та, власне, продумати й формат видання. *«Енциклопедичний багатотомний збірник»*, *«багатотомна енциклопедія»*, як це зазначено у згаданих державних актах, прирікає видання на повтор головного недоліку обласного тому - відсутність історії сіл і селищ, а лише згадки про них у довідках про села-центри сільрад. Сьогодні за наявності нових адміністративно-територіальних утворень – 60 територіальних громад кожна із них захоче мати свій том [22].

Урок четвертий. Варто активізувати зусилля в плані підготовки низки допоміжних бібліографічних і довідкових видань типу «Історичні постаті краю», непогано представлені у випусках «Календаря знаменних і пам'ятних дат», «Хроніка подій Української революції 1917-1921 рр.» та ін.

Урок останній: необхідно надати справі організаційної чіткості, створити відповідні структури на зразок колишньої облредколегії, редколегій трьох районів Хмельниччини, редакційних комісій територіальних громад і робочих груп селищ і сіл. Голова правління НСКУ академік П. Т. Тронько, його заступники член-кореспондент НАН України О.П. Реєнт та професорка Р.В. Маньківська, ініціюючи прийняття згаданих нами указу і розпорядження Президента України та програми розвитку краєзнавства на період 2002-2010 рр., прекрасно розуміли, що без організаційної та фінансової участі органів державної влади і місцевого самоврядування таку грандіозну справу не підняти. У 2010-х роках правління НСКУ, а також обласні організації провели низку конференцій для вироблення концепції видання. 12 червня 2009 року в приміщенні Київського національного університету ім. Тараса Шевченка відбувся пленум НСКУ, а після нього – нарада з питань підготовки історії населених пунктів України в новій редакції за участі директора Інституту історії України НАН України академіка В.А. Смолія та його заступника члена-

кореспондента НАН України О. П. Реєнта. Прийняті рішення, здавалося, поклали крапку в питанні. Пункт 5-ий гласив: «Президії правління Національної спілки краєзнавців України звернутися до органів влади з пропозиціями про створення координаційного наукового центру з питань краєзнавства-Інституту краєзнавства в структурі Національної академії наук України, фінансового та матеріально-технічного забезпечення підготовки енциклопедичного видання». Пункт 6-ий: «Президії правління Національної спілки краєзнавців України залучити провідних науковців до розробки методичних рекомендацій з підготовки енциклопедичного видання «Історії міст і сіл України» [9, с. 9].

Проте доля розпорядилася по своєму: важко захворів промотор проекту академік П. Т. Тронько й у вересні 2011 року покинув цей світ. 2014 року почалася окупація Криму і Донбасу Російською Федерацією. І все це, звичайно, відтермінувало здійснення задуманого. Однак, як уже зазначалося, дослідження, написання і видання книг з історії населених пунктів не зупинилося. Скажімо вінниччани за підтримки обласної влади, яка щорічно в умовах війни на книги з історії населених пунктів закладає в бюджет згідно прийнятої програми відповідну суму коштів, втілюють в життя проект з видання 100 книг про села і міста Вінниччини, створили редакційно видавничу групу, виробили положення і в здійсненні проекту вже розпочали другу сотню видань з історії краю. Було б непогано, якби приклад вінниччан наслідували інші обласні ради, а ми, науковці і краєзнавці, продовжували роботу зі збору документів і матеріалів, написання і видання апробаційних нарисів, які, я переконаний, доповнені й удосконалені згідно вимог, з часом під прізвищем конкретних авторів ввійдуть до серійних томів.

Література

1. Байдич О. Кризь плин віків... Історія Красилівщини. Хмельницький, 2003. 292 с.
2. Берека В. Струга: історико-краєзнавчий нарис. Кам'янець-Подільський, 2020. 344 с.
3. Білий О., Білий П. Миньковеччина: історичний нарис. Кам'янець-Подільський, 2004. 159 с.
4. Винокур І., Горішній П. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. Кам'янець-Подільський, 1994. 364 с.
5. Гжимайло Ю. Місто над Случем. Хмельницький, 1992. 98 с.
6. *Державний архів Хмельницької області*. Ф. Р-3906. Оп.1. Спр. 9. Арк. 30.
7. Єсюнін С. Історія міста Хмельницького: документи і матеріали. Хмельницький, 2006. 80 с.
8. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Хмельницька область. Київ, 1971. 708 с.
9. Матеріали пленуму та наради з питань підготовки енциклопедичного видання «Історія міст і сіл України». Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка. 51 с.
10. Маярчак С. Калюс: село на дні моря. Київ, 2004. 76 с.
11. Михайлик А. Нестерівці. Подільське село. Кам'янець-Подільський, 2010. 207 с.
12. Міньков І. Ізяслав-місто старовинне: історико-краєзнавчий документальний нарис. Шепетівка, 2000. 91 с.
13. Про видання «Історії міст і сіл Української РСР»: постанова президії ЦК КПУ № 16/18-з від 29.05.1962 р.
14. Прокопчук В. Два села – одна доля. Кам'янець-Подільський, 2001. 272 с.
15. Прокопчук В. Дунаєвеччина: край і люди: монографія. Дунаївці; Кам'янець-Подільський, 2013. 352 с.

16. Прокопчук В. Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ-початку ХХІ століття: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту. Кам'янець-Подільський, 2005. 600 с.
17. Прокопчук В., Камінська А. Селище Дунаївці в сузір'ї громад: історико-краєзнавчий нарис. Дунаївці, 2019. 560 с.
18. Прокопчук В., Телячий Ю. Лисець: історико-краєзнавчий нарис. Київ, 1998. 96 с.
19. Рибак І. Зінків в історії Поділля. Кам'янець-Подільський, 1995. 120 с.
20. Соха В. Від літа 1493-го... Сторінки історії міста Городка. Городок, 1999. 64 с.
21. Соха В. Сатанів: історичний нарис. Хмельницький, 1991. 200 с.
22. Стасюк І. Теофіпольщина. Сторінки історії сіл району. Львів, 1993. 367 с.
23. Тронько П. Летопись дружбы и братства (Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР» в 26-ти томах). Киев, 1981. 126 с.
24. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета / под. ред. Н.И. Яворовского. Каменец-Подольский, 1895. Вып. 7. 611 с.
25. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета: приходы и церкви Подольской епархии / под. ред. Е.И. Сецинского. Каменец-Подольский, 1901. Вып. 9. 170 с.
26. Щур О. Голосків – село на Поділлі: історія і сучасність. Кам'янець-Подільський; Київ, 1999. 366 с.

THE HISTORY OF SETTLEMENTS IS THE PINNACLE OF LOCAL HISTORY RESEARCH: THE EXPERIENCE AND LESSONS OF PREDECESSORS

Prokopchuk Victor

doctor of historical sciences, Professor of the Department of History, Law and Teaching Methods of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
Hlukhiv, Ukraine

e-mail: viktam@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4624-381X>

Abstract. *The article analyzes the experience of predecessors – creators of the history of settlements with a projection on the activities of modern researchers in the preparation, writing and publication of the history of cities and villages of Ukraine. In 1990, the head of the main editorial board of the 26-volume «History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR» in his report at the founding congress of the All-Ukrainian Union of Local Historians identified among the priority tasks the preparation of a new historiographic edition of the history of settlements of Ukraine. After all, half a century has passed since the publication of the last volume of the «History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR». One of the reasons is the high level of ideological bias of previous projects, which led to the distortion of facts, the silencing of important historical events and figures. This, in turn, caused significant gaps in the factual material and an obvious falsification of history. **Purpose:** to analyze the experience of predecessors in researching the history of cities and villages to draw valuable lessons from it that will be useful to modern researchers. **Methods:** comparative historical method, systems analysis, chronological approach and method of historical reconstruction. **Scientific novelty.** The article studies for the first time the experience and lessons of writing the «History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR». **Results.** The publication of the history of cities and villages of the Ukrainian SSR became possible only under the conditions of the gradual weakening of the cult of personality of J. Stalin, overcoming the resistance of his supporters, completing the post-war reconstruction of the country, strengthening the economy, and improving the standard of living of the population. Particular difficulties arose during the formation of the source base, since the main*

libraries of the capital and regional centers, as well as archives and museums, had repositories with banned literature, documents and materials. In addition, there was no clear concept of the publication, algorithm of work and interaction of editorial departments with libraries, archives and museums. Additional difficulties were created by administrative and territorial changes characteristic of the Khrushchev era. **Conclusions.** It has been established that today Ukraine has the achievements of two previous generations of historians and local historians, who have become a model of cooperation and interaction between all interested parties. This opened up access not only to previously banned books, documents, and materials from domestic libraries, archives, and museums, but also to the sources of the Ukrainian diaspora in the West. The achievements of modern scholars and local historians of the independence era include thorough research: dissertations, monographs, historical and local history essays, articles in scientific journals and collections of scientific works. These opportunities and resources can play an important role in publishing a new history of Ukrainian settlements.

Keywords: Podillia, Khmelnytskyi region, region, description of churches and parishes, history of cities and villages, local historians, experience, lessons.

References

1. Baidych O. (2003). *Kriz plyn vikiv... Istoriiia Krasylivshchyny [Through the centuries... History of Krasyliv Region]*. Khmelnytskyi. 292 s. [in Ukrainian].
2. Bereka V. (2020). *Struha: istoryko-kraieznavchyi narys [Struga: a historical and local history essay]*. Kamianets-Podilskyi. 344 s. [in Ukrainian].
3. Bilyi O., Bilyi P. (2004). *Mynkovechchyna: istorychnyi narys [Mynkovechchyna: a historical sketch]*. Kamianets-Podilskyi. 159 s. [in Ukrainian].
4. Vynokur I., Horishnii P. (1994). *Bakota. Stolytsia davnoruskoho Ponyzzia [Bakota. The capital of the Old Russ Lower Land]*. Kamianets-Podilskyi. 364 s. [in Ukrainian].
5. Hzhymailo Yu. (1992). *Misto nad Sluchem [The city above Sluch]*. Khmelnytskyi. 98 s. [in Ukrainian].
6. *Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytskyi Region]*. (F. R-3906. Op. 1. Spr. 9. Ark. 30). [in Ukrainian].
7. Yesiunin S. (2006). *Istoriiia mista Khmelnytskoho: dokumenty i materialy [History of the city of Khmelnytskyi: documents and materials]*. Khmelnytskyi. 80 s. [in Ukrainian].
8. *Istoriiia mist i sil Ukrainskoi RSR: V 26 t. Khmelnytska oblast [History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR: In 26 volumes. Khmelnytskyi region]* (1971). Kyiv. 708 s. [in Ukrainian].
9. *Materialy plenumu ta narady z pytan pidhotovky entsyklopedychnoho vydannia «Istoriiia mist i sil Ukrainy» [Materials of the plenum and meeting on the preparation of the encyclopedic publication «History of Cities and Villages of Ukraine»]*. Kyiv. 51 s. [in Ukrainian].
10. Maiarchak S. (2004). *Kalius: selo na dni moria [Kalyus: a village at the bottom of the sea]*. Kyiv. 76 s. [in Ukrainian].
11. Mykhailyk A. (2010). *Nesterivtsi. Podilsk selo [Nesterivtsi. Podilsk village]*. Kamianets-Podilskyi. 207 s. [in Ukrainian].
12. Minkov I. (2000). *Iziaslav – misto starovynne: istoryko-kraieznavchyi dokumentalni narys [Izyaslav – an ancient city: a historical and local history documentary essay]*. Shepetivka. 91 s. [in Ukrainian].
13. *Pro vydannia «Istorii mist i sil Ukrainskoi RSR»: postanova prezydii TsK KPU № 16/18-z vid 29.05.1962 r. [On the publication of «History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR»: Resolution of the Presidium of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union No. 16/18-z of May 29, 1962]* (1962) [in Ukrainian].
14. Prokopchuk V. (2001). *Dva sela – odna dolia [Two villages – one destiny]*. Kamianets-Podilskyi. 272 s. [in Ukrainian].
15. Prokopchuk V. (2013). *Dunaiivechchyna: krai i liudy [Dunayevchchina: land and people]: monohrafiia. Dunaiivtsi; Kamianets-Podilskyi. 352 s. [in Ukrainian].*

16. Prokopchuk V. (2005). *Istorychne kraieznavstvo Pravoberezhnoi Ukrainy 30-ky rokiv XIX-pochatku XX stolittia: vid represii, zanepadu – do vidrozhennia, rozkvitu* [Historical local history of Right-Bank Ukraine in the 1930s and early 20th century: from repressions, decline to revival, flourishing]. Kamianets-Podilskyi. 600 s. [in Ukrainian].
17. Prokopchuk V., Kaminska A. (2019). *Selyshche Dunaivtsi v suziri hromad: istoryko-kraieznavchyi narys* [The village of Dunaivtsi in the constellation of communities: a historical and local history essay]. Dunaivtsi. 560 s. [in Ukrainian].
18. Prokopchuk V., Teliachyi Yu. (1998). *Lysets: istoryko-kraieznavchyi narys* [Lysets: a historical and local history essay]. Kyiv. 96 s. [in Ukrainian].
19. Rybak I. (1995). *Zinkiv v istorii Podillia* [Zinkiv in the history of Podolia. Kamianets-Podilskyi]. Kamianets-Podilskyi. 120 s. [in Ukrainian].
20. Sokha V. (1999). *Vid lita 1493-ho... Storinky istorii mista Horodka* [From the summer of 1493... Pages of the history of the Horodok city]. Horodok. 64 s. [in Ukrainian].
21. Sokha V. (1991). *Sataniv: istorychnyi narys* [Sataniv: a historical essay]. Khmelnytskyi. 200 s. [in Ukrainian].
22. Stasiuk I. (1993). *Teofipolshchyna. Storinky istorii sil raionu* [Teofipolshchyna. Pages of the history of the villages of the district]. Lviv. 367 s. [in Ukrainian].
23. Tronko P. (1981). *Letopis druzhby i bratstva (Iz opyta sozdaniya «Istorii gorodov i sel Ukrainskoj SSR» v 26-ti tomah)* [Chronicle of friendship and brotherhood (From the experience of creating the «History of cities and villages of the Ukrainian SSR» in 26 volumes)]. Kiev. 126 s. [in Russian].
24. Yavorovskij N. (Red.). (1895). *Trudy Podolskogo eparhialnogo istoriko-statisticheskogo komitet* [Proceedings of the Podolsk Diocesan Historical and Statistical Committee]. Kamenec-Podolskij. Vyp. 7. 611 s. [in Russian].
25. Secinskij E. (Red.). (1901). *Trudy Podolskogo eparhialnogo istoriko-statisticheskogo komiteta: prihody i cerkvi Podolskoj eparhii* [Proceedings of the Podolsk Diocesan Historical-Statistical Committee: parishes and churches of the Podolsk diocese]. Kamenec-Podolskij. Vyp. 9. 170 s. [in Russian].
26. Shchur O. (1999). *Holoskiv – selo na Podilli: istoriia i suchasnist* [Golosciv – a village in Podillia: history and present]. Kamianets-Podilskyi; Kyiv. 366 s. [in Ukrainian].